

Türk Banka Sisteminin Geleceği Üzerine Düşünceler

Servet TAŞDELEN^(*)

Amerikan gelecek bilimcileri (füturologları) "ileriye tahmin çok zor şeydir", derlermiş ve eklerlermiş "bilhassa gelecek hakkında."¹ Türk banka sisteminin ileride nasıl yapısal özellikler taşıyacağını bugünden değerlendirmek birçok bilinmeyi ile neredeyse olanaksız. Bununla birlikte, yetmişli yıllar sonrasında Dünya'da ve Türkiye'de meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmeler, bazı ipuçlarını ortaya koyuyor. Bu ipuçlarının banka sistemimizin geleceği bakımından önemli etkileri olacağı kuşkusuz. Bu yazıda, son on beş yirmi yılda Dünya'da ve Türkiye'deki gelişmelere ilişkin gözlemlere dayanarak önümüzdeki yıllarda banka sistemimizde olabilecek yapısal değişimler kalın çizgileri ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi ve Karakteristik Özellikleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyıldan önce bugünkü anlamda bankacılığa yakın bir ticari faaliyet olmamıştır. 1838'den itibaren devletin finansman gereksinmesi kaime adlı para benzeri borç senedi basılarak karşılanmaya çalışılmış, daha sonra da ardı arkasına basılan kaimeleri piyasadan kaldırmak için dış borçlanma yoluna gidilmiştir. Telgraf ve telefonun İstan-

---

^(*) 1971 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. Aynı yıl Maliye Bakanlığında memuriyete başladı Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığının çeşitli kademelerinde yaklaşık 29 yıl görev yaptıktan sonra 2001'in Haziran ayında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu üyesi iken, diğer beş üye ile birlikte Bankalar Yasasında değişiklik yapılmak suretiyle görevine son verilmesi üzerine emekli oldu.

¹ Banken 2002: Spekulationen über die Zukunft das Kreditwesens, <http://www.bank-magazin.de/bp/geld-kredit/archiv/1998/>

bul'a ulaşmasıyla birlikte ülkedeki hareketlilik büyük ölçüde devlet borçları ile ilişkili bir mali piyasanın gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Bu piyasada ortaya çıkan finansal kurumlar Galata bankerlerinin, diğer azınlıkların ve yabancıların kurduğu çoğu yabancı statüsünde bankalar olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Mithat Paşa tarafından Tuna vilayetinde kurulan memleket sandıklarına kadar ulusal nitelikli banka veya benzeri kurum mevcut değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında bankacılık yabancıların ve azınlıkların damgasını vurduğu bir faaliyet alanı olmuştur. Bugün üzerinde yaşadığımız topraklarda bankacılık, her türlü üretim faaliyetini, gelişmeyi destekleyici bir yapıda ortaya çıkmamış, merkezi idarenin parayı İmparatorluk merkezinde toplama ve oradan dağıtma amacına uygun borçlanma politikaları içerisinde kısır bir finansal faaliyet olarak başlamıştır. Yabancı bankaların Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri, küçük kentlerin üretici konumundaki tüccar, esnaf ve çiftçisi ile aydınlar arasında çeşitli tepkiler doğurmuştur. Özellikle Ege'de yabancı bankaların yabancı tüccarlara açtığı kredilerle üreticinin ürününü ucuza kapatması, o bölgede önemli etkiler yaratmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yönetimde bulunan ittihatçıların da destekleri ve birçoğuna önderlik etmesi ile çok sayıda yerel banka ortaya çıkmıştır. Bu eğilim Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ulusal iktisat siyaseti çerçevesinde devam etmiş, ulusal sermaye ile çoğu yerel nitelikli olarak tarım üreticisini, küçük tüccarı desteklemek üzere özel bankalar kurulmuştur.

Ülkede sermaye yetersizliği sonucu yatırımlar yapılamaması ve 1929 büyük Dünya bunalımının etkileri ile özel sermayenin kalkınmaya öncülük edemeyeceği ortaya çıkınca 1930'lu yılların başlarında devletçilik siyaseti benimsenmiştir. Bu dönemde belirli ekonomik alanlarda bizzat veya özel sektörle ortaklaşa yatırım yapmak ve bu alanlarda yatırımlara girişmek isteyen özel teşebbüsü kredilendirmek üzere Sümerbank, Etibank, Denizcilik Bankası, Halk Bankası, Emlak Bankası oluşturulmuştur. İktisat politikasının bir sonucu olarak bankacılık mevzuatı da belirttiğimiz yatırımları mümkün kılacak bir şekilde ve bankacılıkta risk dağılımı ilkelerini gözardı ederek düzenlenmiştir. Öncelik bankalar vasıtasıyla yatırımları gerçekleştirmek ve kalkınmayı sağlamak olduğundan, bankaların devlet teşekkülleri ile birlikte yaptıkları yatırımlar iştirak ve kredi sınırlamalarının dışında bırakılmıştır. Sonraki dönemlerde bu anlayıştan hiç bir şekilde vazgeçilmemiş, yatırımların bankalar vasıtasıyla azami ölçüde finansmanı, bankacılık mevzuatındaki risklerin asgariye indirilmesine tercih edilmiştir. O tarihlerden bu yana kamu bankalarının banka sistemimizdeki payı yüksek olmuştur.

Tek partili dönemin başlaması ile birlikte özel sanayide ve bankacılıkta bir canlanma meydana gelmiştir. Demokrat Partinin iktidara geçtiği 1950'den itibaren yeni özel bankalar kurulmuştur. Yerel bankalardan farklı olan yeni bankalar Türkiye çapında örgütlenmişler ve mevduat kaynağına yönelerek büyümüşlerdir. Kredi ve mevduat faizlerine tavan uygulanması nedeniyle negatif kaynak maliyeti ile ucuz kredi verebilmişlerdir. Sermaye birikiminde etkin bir rol oynamışlar, şirketler kurarak yatırımları kendi grupları etrafında yoğunlaştırmışlardır. Son elli yılın önemli şirket grupları büyük ölçüde bu bankalar sayesinde ortaya çıkmıştır. Holding bankacılığı bu gelişimin adıdır ve böylece Türkiye'de sanayi sermayesi ile finans sermayesinin bir arada büyümesi başlamıştır.

Bankacılığımız 1980'lerden itibaren başka bir dönüşümü yaşamıştır. Faiz oranları serbest bırakılmış, pozitif faiz uygulaması ile kaynak maliyeti yükselmiştir. Faizlerin dalgalanmaya başlaması ile birlikte banka sisteminde faiz riski çok artmıştır. Kambiyo kontrolleri kaldırılmıştır. Merkez Bankasının tekelindeki kambiyo işlemleri yetkisi bankalara devredilmiştir. Bankaların döviz üzerinden mevduat toplamaları ve kredi açmaları mümkün kılınmıştır. Bu nedenle bankalar bir yandan kambiyo işlemlerinden gelir sağlarken diğer yandan ekonominin dolarize olmasının da katkısıyla o zamana kadar görmedikleri bir döviz riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Hazinesinin dış borçlanma olanaklarını kısıtlılığında ötürü dış borç stokunun önemli bir kısmı hızla iç borca dönüşmüş, Hazine'nin bu borçlanmayı artan bir şekilde banka sisteminden sağlamaya başlamasıyla, bankaların portföylerinin önemli bir bölümü kamu menkul kıymetleri haline gelmiştir. Döviz kaynaklarının maliyeti ile kamu menkul değerlerinin faizleri arasında bu ikinciler lehine bir marj oluşmasıyla, bankalar döviz kaynaklarını Türk lirasına çevirerek kamu menkul değerleri satın almaya başladıklarından eskisinden çok daha fazla boyutta piyasa riski ile karşı karşıya gelmişlerdir. Faiz oranlarının serbest bırakıldığı sıralarda yetersiz olan banka öz kaynakları, açık pozisyon kârları ile büyük ölçüde yükseltilmiştir. Bu dönemde yeni bankalar kurulmasına, 1980'lerden itibaren dışa açılma ve bankacılıkta rekabetin sağlanması politikaları kapsamında çok sayıda yabancı bankanın Türkiye'de şube açmasına izin verilmiştir. Yabancı banka şubelerinden büyük kısmı, sonradan anonim ortaklık statüsü kazanmış ve hakim hisselerini yerli sermayedarlara bırakarak Türkiye'den ayrılmıştır. Yerel nitelikli bankalar yurt çapında faaliyet göstermek üzere merkezleri İstanbul'a taşınarak ulusal bankalara dönüştürülmüştür. Yatırımlar ve krediler, banka kredileri üzerinden toplanan fonlardan özendirilmiş, bu da bankaların kredi

kalitesini düşürmüştür. Dönemin özelliklerinden birisi de bu serbestleşmenin başarılı olması için ön koşul kabul edilen bütçe disiplininin sağlanamaması, banka sisteminin dışa açılmasına rağmen mali aracılık üzerindeki vergi ve benzeri mali yükler azaltılamamamasıdır. Kredi, faiz, kur risklerinin artmasına karşılık aracılık maliyetlerinin düşürülememesi, finansal ve reel sektörler arasındaki ilişkilerin birbirinden ayırılmamış olmasına rağmen bankalar arasında rekabetin yoğunlaşması, sorunların birikmesine yol açmıştır. Bunlara rağmen Basel Bankacılık Gözetim Komitesinin² risklere karşı % 8 sermaye bulundurulmasını öngören Basel Sermaye Uzlaşısının yeterli bir geçiş dönemi planlanmaksızın uygulanmaya başlanması, fakat yeni sisteminde sanayi sermayesi ile finansal sermayenin ayrılmasını gerektiren gelişmelerin dikkate alınmaması ya da alınamaması sektördeki olumsuzlukları artırmıştır.

Ülke ekonomisinde 1994 para krizi büyük tahribat yaratmıştır. Bankacılıktaki risklerin meydana getirdiği zararlar sermayeleri eritmiştir. Bu dönemde Kanun Hükmünde Kararnmelerle Bankalar Kanununda yapılan değişikliklerin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesine rağmen ortaya çıkan yasal boşluğun normal sayılabilecek bir sürede doldurulamaması sektördeki artan bir disiplinsizliğe yol açmıştır. Bankacılıkta sorunların büyümesi, denetimdeki örgütlenme yetersizliğini açığa çıkarmış ve bankaların denetimi için yeterli personele sahip bulunan bağımsız bir kurum oluşturma yoluna gidilmiştir. Bu dönemde finansal alandaki düzenlemelerin zikre değer bir yanı da uluslararası kuruluşların önerilerindeki etkinlik derecesinin yüksekliğidir. Ekonomide 2000 ve 2001 yıllarında meydana gelen aynı türden gelişmeler banka sistemine daha da şiddetli yansımıştır. Döviz kurunda ve faiz hadlerindeki büyük boyutta sıçrama sonucu büyük zararlar kaydeden çok sayıda banka piyasa dışında kalmıştır.

² Basel Bankacılık Düzenlemeleri ve Denetim Pratikleri Komitesi G-10 ülkelerinin merkez bankaları tarafından İsviçrenin Basel kentindeki Uluslararası Ödemeler Bankası nezdindedir 1975 de kuruldu. Amacı üye ülkelerin banka denetim organları arasındaki işbirliğini, uluslararası bankacılıkta istikrar, dayanıklılık ve ödeme gücünü geliştirmektir. Komiteyi ABD, Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya, İsveç, İsviçre, Japonya, Kanada ve Lüksemburg oluşturmaktadır. Ülkeleri merkez bankaları ile bankaların denetlenmesi ve düzenlenmesinden sorumlu idare temsil etmektedir. Komite IMF, Dünya Bankası gibi tüzel kişiliği bulunan bir uluslararası kurum değildir. Üyeleri arasında bankacılığın denetimi bakımından işbirliğini geliştiren, denetim mercileri arasında denetimi etkinleştirecek asgari standartlar hazırlayarak tavsiye etmekte, ülkelerin bankacılık denetimini yeknesaklaştırmaya çalışmaktadır. Yaptırım gücü bulunmayan standartların bankacılıkta uyulmasında yarar bulunan iyi uygulamalar şeklinde bankacılık denetim mercilerine tavsiye edilmektedir.

Söz konusu gelişmelerin sonucunda, bankacılığımızda kamu bankaları % 33, özel bankalar % 56 ve yabancı bankalar payı % 3, TMSF bankaları % 3,5 ve mevduat kabul etmeyen bankalar % 4 dolayında paya sahiptirler. Özel bankalar içinde ilk dört bankanın payı ise % 70'lerdedir. Tüm sorun ve çabalara rağmen, halen kamu bankalarının ihmal edilemez bir payı bulunduğu, yabancı bankaların payının başka ülkelere kıyasla düşük, ülke kalkınmasında kullandığı kaynakta özel sektörün hakim, finansal sistem içerisinde büyük bir pay sahibi ve etkin olduğu, buna karşılık yeterli derinlik kazanmamış bir bankacılık sistemimiz mevcuttur.

2. Yeni Dönemi Belirleyici Unsur: Küreselleşme

Önümüzdeki dönemde Türk bankacılığının yapısal niteliklerini belirleyici olan hususlar iç dinamiklerden kaynaklanmamaktadır. Her şey içeride olup bitiyor gibi görünse de dış dinamikler neyin ne şekilde yürüyeceğini dikte ettirmektedir. Ekonomimizin tamamı gibi, bankacılığımızda da yaşam çerçevesini çizen dış dinamikler, topluca küreselleşme olarak açıklanan değişikliklerle ortaya çıkmakta, küreselleşmede belirleyici gelişmeler, bankacılığımız için de aksine politikalarla kaçınılması halihazırda olası görünmeyen yol olarak belirginleşmektedir. Vurgulanması ve sorgulanması gereken bir başka konu dış dinamiklerin ülkeyi hızla etkilemesinde, uyanık davranılıp davranılmadığı ve dış ekonomik karar merkezlerinde geliştirilen küresel politikaların iç hukuka ve uygulamalara aktarılırken yeterli süzgeçten geçirilip geçirilmediğidir. Çoğu halde sorunların çözümünü bilgi ve deneyim ve aklın bileşkesinde aramak yerinde başka örnekleri kopya etmenin kolaycılığının tercih edildiği gözlemlenmektedir. Küreselleşme, siyasal güçlerin çoğunluğu ve bürokrasi tarafından yeterince irdelenmeksizin parça parça ithal edilmekte, bu da dış dinamiklerin etkilerini hızlandırıcı bir etki yapmaktadır.

1) Belirleyici gelişmelerin başında iletişim teknolojisindeki akıl almaz ilerleme gelmektedir. Uydu faksı ve telefonu ile internet iletileri saniye hızı ile yerleşim olmayan yerlere dahi gönderilmekte, mal ve hizmet internet üzerinden belli bir mekan gerekmeksizin pazarlanabilmekte, sermaye inanılmaz bir hızla el değiştirebilmektedir. Para ödeme, bankacılık ve sermaye piyasası işlemleri elektronik ortamda kolayca yürütülmektedir. Ticarete personel, iş yeri kirası, aydınlatma gideri gibi giderlerin ortadan kalkması ile muazzam maliyet düşüşleri yaşanmakta, hizmet sektöründe büyük fiziksel mekanlara duyulan ihtiyaç giderek azalmaktadır. Önümüzdeki dönemde bankaların şube ağlarının küçülmesi, belki de tamamen kalkması, personel sayısının azalması, artık kehanet gibi görünmemektedir. İletişim

teknolojisinin bankalara maliyeti ise sektörde faaliyet gösteren teşebbüslerin kaçınamayacakları bir maliyet unsuru haline gelmiş durumdadır. Teknolojide geri kalanın, banka hizmetlerinde de geri kalacağı ve inanılmaz kısa bir zamanda rekabet gücünü yitireceği apaçıktır. Modern bilgisayarlar ve iletişim teknolojisindeki muazzam gelişme olmasaydı, sermaye hareketlerinin bu derece serbestleşmesi ve hızlanması, mali piyasaların küreselleşmesi herhalde mümkün olmazdı. Üstelik bu alandaki gelişmeler hızından henüz kaybetmiş değil. Teknolojik ilerlemenin belki de daha başlarındayız. Bu gelişmelerin finansal aracılığın boyutlarını ne şekilde etkileyeceği de belirsiz.

2) Küreselleşmenin ikinci önemli özelliği yerküre üzerindeki sermaye hareketlerinde serbestleşme ve boyutundaki gelişmedir. Dünya ekonomisine verilen şekil, ülkelerin ulusal sınırlarını ekonomik olarak ayakta tutmalarını, iç pazara yönelik sanayiler kurmalarını ve sürdürmelerini olanaksızlaştırmıştır. Ülkeler, Dünya boyutunda iş yapan teşebbüslerin serbestçe girebileceği, ucuz işgücü ve azami kâr sağlayabileceği topraklara dönüşmektedir. Yeni düzene uymayan ulusal teşebbüsler iflasa sürüklenmekte, mal ve sermaye hareketlerindeki serbestleşme, sermayenin yoğunlaşmasını hızlandırmaktadır. Büyük sermaye giderek büyürken bölgesel ve yerel teşebbüsler baskı altında giderek daralan bir alanda faaliyet göstermektedirler. Mal ve sermaye hareketlerindeki serbestinin getirdiği ivme, kâr merkezli bir dünya yaratmaktadır.³ Sermaye birikimini tamamlamış ülkeler bilişim teknolojisindeki ilerlemeleri ve mal ve hizmet hareketlerindeki serbestinin getirdiklerini yeni Dünya düzeni içerisinde kendi lehlerine kullanmak için her türlü stratejik çaba içerisindeyler.⁴ Ayakta kalanın yaşamını sürdüreceği, kalamayanın düşeceği, ülkeler, bölgeler, devletler, şirketler ve bireylerin istemeseler de içinde oldukları bir yarışır sözkonusu olan. Uluslararası dayanışma hareketleri bu gidişin insana zarar veren olumsuzluklarını törpüleyecek etkinlikte görünmemektedir.

³ M Chossudovski, 20.5.1998 Globale Armut in späten Jahrhundert

⁴ "Biz çıkarları ve bağlantıları her kıtada bulunan bir dünya gücü olarak küresel refahı yaratmada ve idame ettirmede yaşamsal ilgimiz vardır. Küreselleşmeden kaynaklanan değişikliklerin hızlanan temposunun dezavantajları olduğu muhakkak... Ve elbette, ulusumuz için en iyi yol, küreselleşmeye lanet etmek değil, aksine onu birlikte belirlemek ve Amerika için çalıştırmaktır. Masadan kalkmak ve oyunu başkalarına terketmek aptalca olurdu, zira biz rekabette çok, çok iyiyiz. Ve halkımızın icat zenginliği ve teşebbüs ruhu sayesinde Dünyanın rekabette en güçlü ekonomisine ve en verimli işçilerine sahibiz. Bu avantajımızı korumak için (bütçe) açıklarımızı azaltan ve faizleri düşük tutan akıllı bir vergi politikası sürdürmek zorundayız. Ve insanlarımızı yatırım yapmak mecburiyetindeyiz. Ve nihayet diplomatik aygıtımızı, küresel yatırım ve ticaretin açık ve dürüst bir şekilde artarak gelişen hareket yönünde devamı için çalıştırmalıyız". (Madelein K. Albright 18 Eylül 1997 Washington D.C. deki konuşmasından. <http://secretary.state.gov/www/statements/970918.html>).

Yeni uluslararası düzen sosyal devleti güdükleştirmektedir. Sosyal devlet yok olurken devletler ve bölgeler, sermayeyi kendilerine çekmek için müthiş bir rekabete girişmişlerdir; sosyal harcamalarda ne kadar kısıntı yapıyorlarsa sermayeyi çekmek için o kadar çaba göstermektedirler. Uluslararası sermaye başka ülkelere kaçma tehdidi ile hükümetlerden özendirici kolaylıklar istemekte, vergiyi en düşük istendiği yerde ödemektedir. Sosyolog Ulrich Beck, "Teşebbüsler ve toplumsal elit, nerede daha az vergi ve yükümlülük varsa oraya yerleşmektedir"; "Ekonominin küreselleşmesi, gelirin hükümetler arasındaki daha fazla kutuplaşmasına ve devlet içinde dayanışmanın azalmasına yol açmaktadır", diyor.⁵ Küreselleşme, sermaye sahiplerini cezbetmek için onlara büyük avantajlar sağlarken bütçeleri kısmak suretiyle sosyal devleti yok ederek yoksulların, esnafın, çiftçinin, küçük sanayicinin aleyhine gelişmektedir. Devletler toplumun desteğe muhtaç kesimleri için her geçen gün daha az kaynak ayırabilmektedirler. Bunu yaparken de kaynak yaratma güçleri eskisine göre zayıflamaktadır. Sonuçta toplumsal dayanışma güdüsü azalmaktadır.

3) Küreselleşme, bankalar ve diğer teşebbüslerin hareket yeteneğini genişletirken teşebbüsler arasındaki rekabeti yoğunlaştırmakta ve riskleri de artırmakta, çeşitlendirmektedir. Bu da bireyler, teşebbüsler, uluslar bakımından ve doğaldır ki Dünya da güvensizliğin büyütmesi anlamına gelmektedir.

Küreselleşmeye Katkı: Basel Sermaye Uzlaşısı

Yetmişli yıllardan itibaren kambiyo kısıtlamalarının giderek hafiflemesi, bankaların döviz işlemlerinin ve dolayısıyla döviz risklerinin artmasına yol açmıştır. Serbestleşme sonucu bankaların diğer ülke pazarlarına girmesi ulusal banka denetim mercileri arasında işbirliği zorunluluğunu ortaya çıkarmış, çok uluslu bankacılığın denetimi ihtiyacı Basel Bankacılık Gözetim Komitesinin 1987'de "Basel Sermaye Uzlaşısı"nı yürürlüğe koymasını doğurmuştur. Geçmiş denetim yöntemlerinden çok farklı olan bu düzenleme, bankaların yükümlülüklerini belirli katsayılarla ağırlıklandırmış, nihai toplam yükümlülüğün en az yüzde sekizi kadar bir özkaynak bulundurulmasını öngörmüştür. Böylece bankalar girdikleri risklerden ötürü zarar ederlerse önlem alınıncaya kadar bu zararlarını kendi kaynaklarından karşılayacaklar ve alacaklılarını tehlikeye atmayacaklardır. Basel I diye de adlandırılan oran, zamanla yüzden fazla ülkede uygulanmaya başlanmış, Türkiye'de de 1989'da yürürlüğe konulmuştur.

---

⁵ Ulrich Beck 1/1

Basel I, menkul kıymet risklerinin yeterince ayrıştırmadığı ve kişiselleştirmede, daha sağlam bir portföy yapısı ile daha az sağlam bir portföy yapısına sahip iki bankaya da aynı tutarda özkaynak konulmasını öngördüğü, mali sistemde istikrara katkı sağlamadığı gerekçeleri ile hayli eleştirildiğinden, Basel Bankacılık Gözetim Komitesi, 1999 Haziranında Basel II adıyla yeni bir taslak yayımlayarak tartışma başlatmıştır. Taslakta temel değişiklik, her bir kredinin ortaya çıkardığı riskin derecelendirme firmalarının kredi müşterilerine not vermek suretiyle tespiti edilmesi ve krediyi veren bankanın bu riski bertaraf edecek düzeyde bir asgari sermaye bulundurmaya zorlanmasıdır. Taslak, uzun bir hazırlık sürecinden geçmiştir. 31 Aralık 2006'da uluslararası bankalara, bütün Dünya'daki bağlı ortaklıkları ile birlikte uygulanmak üzere yürürlüğe girecektir. Tam olarak yürürlüğe girmesi ise 2008'i bulacaktır.

Basel II'nin getirdiği en önemli yenilik, kredi riskinin hesaplanmasında bir "Standart Risk Tespit Yöntemi" bir de "İç Derecelendirmeye Dayanan Risk Tespit Yöntemi" getirmesidir. Standart yöntemde, ülkelerin denetim mercilerinin tespit edeceği özel derecelendirme şirketleri, bankaların riske gireceği devlet, banka ve diğer teşebbüsleri kendilerine özgü notla değerlendireceklerdir. Kredi riskinin tespitinden her bir risk bu notlarla ağırlıklandırıldıktan sonra tespit edilen toplam risk üzerinden bulundurulması gereken yüzde sekiz oranındaki özkaynak hesaplanacaktır. Kredi kurumlarının riskleri, bu alanda faaliyet gösteren derecelendirme firmalarının kredi alanlara vereceği notlar üzerinden ağırlıklandırılacaktır. İç Derecelendirmeye Dayanan Risk tespit yönteminde ise bankalar derecelendirmeyi kendi bünyelerinde kurdukları bir birimde kendileri ölçeceklerdir. İlgili ülkelerin denetim birimleri, bankalarının yeterli bir sistem kurup kurmadığını denetleyerek bu yöntemi kullanmaya yetkin olup olmadığına karar verecektir.

Derecelendirme harflerden oluşan notlarla ifade edilmektedir. Notlar AAA dan başlayarak aşağıya doğru inmektedir. Bankaların kredi müşterileri, devletler, bankalar ve diğer müşteriler olarak ayrılmıştır. Bu üç grup müşterinin kredileri, derecelendirme firmalarının verdiği notlara göre belirli bir oran ile çarpılarak ağırlıklandırılacaktır. Bu işlem sonucu bulunacak kredi riski %8 le çarpıldığında o kredi müşterisinin getirdiği risk için bankanın bulundurması gereken asgari özkaynak ortaya çıkacaktır. Örneğin bir banka, AAA notu almış bir uluslararası banka 100 milyon dolar kredi kullandırmışsa, bunu % 20 ağırlıklandırarak ve ortaya çıkan kredi riskinin yüzde sekizi kadar asgari özkaynak hesaplayacaktır. Bu rakam, $100.000.000 \text{ Dolar} * \% 0,20 = 1.600.000 \text{ dolardır}$. Bütün krediler için yapı-

lacak hesaplamalar sonucu o banka için toplam asgari özkaynak gereksinmesi elde edilmiş olacaktır. Aşağıda derecelendirme notlarına göre devletlere ve bankalara açılan kredilerin hangi oranda ağırlıklandırılacağı tablo halinde verilmiştir.

Riski Bulunanların Derecelendirilmesinde Uygulanacak Notlar	Devletlerin Risklerine Verilen Ağırlıklar (%)	Bankaların Risklerine Verilen Ağırlıklar (%)
AAA ila AA-	0	20
A+ ila A-	20	50
BBB+ ila BBB-	50	50
BB+ ila B-	100	100
B- altındakiler	150	150
Not Verilmemiş Olanlar	100	150

Bu yöntemde örneğin uluslararası derecelendirme kuruluşunun Türkiye'ye verdiği not "B" ise ve Türkiye Hazinesinin uluslararası bir bankadan alacağı 1 milyar dolarlık kredi için bu bankanın bulundurması gereken özkaynak 80 milyon dolardır. Buna karşılık diyelim Yunanistanın notu A+ ise Yunanistanın alacağı 1 milyar dolarlık kredi için aynı banka 20 milyar*%8= 16 milyon dolar sermaye bulundurmak zorunda olacaktır. AAA notu bulunan Hollanda'daki bankanın alacağı kredilerde ise kreditor banka hiç özkaynak ayırmak zorunda olmayacaktır. Türkiye'deki bir banka BB+ notu almış ise 100 milyon dolarlık kredi için krediyi veren örneğin İsviçre'deki banka 8 milyon dolarlık özkaynak bulundururken AAA notu bulunan İngiltere'deki bir bankanın Almanya'dakinden alacağı kredi için bulundurması gereken özkaynak 100 milyon dolar *% 20= 1,6 milyon dolardır. Çok teknik olduğu için ayrıntısına girmediğimiz bu açıklamalara son olarak eklemek istediğim iki husus, bir ülkenin bankalarının ve teşebbüslerinin notlarının o ülkenin aldığı notun derecesinden en fazla bir derece yukarıda olabileceği ve yıllık cirosu 50 milyon euronun altındaki teşebbüsler ile 1 milyon euronun altında kredi alan teşebbüslerin küçük ve orta ölçekli sayılacağı ve risk ağırlıklarının % 50 düşük uygulanacağıdır.

Bu yöntem, bankaların bulundurması gereken en az özkaynağı, giriştikleri riskin toplam tutarına göre farklılaştırılacaktır. Risk farklılaşması kredi verilen, menkul kıymeti alınan müşterinin derecelendirme notuna göre ortaya çıkacak, riski yüksek müşteriden daha yüksek faiz isteyeceklerdir. Bu-

günkü uygulamada da mevcut olan risk faizine, bankanın bulundurması gereken sermayenin maliyeti de eklenecektir. Bunun sonucu riski düşük müşteriler büyük bankalara kayacak ve küçük bankaların portföyleri daha riskli hale gelecektir. Basel II bir ülkede faaliyet gösteren uluslararası ve ulusal bankalar arasında maliyetler yönünden büyük farklılıklar yaratacak, riski düşük müşterilerin uluslararası bankalara kaymasına yol açacak ve ulusal bankalar daha fazla riskli çalışıyor duruma düşeceklerdir. Bu, Dünya düzeyinde bankaların temerküzünü artıracaktır.

Basel I de OECD üyesi ülkelerin bankalarına açılan krediler yüzde 20 riskli addediliyordu. Yeni uzlaşıda, hiçbir dış derecelendirme olmadığı takdirde yabancı bankalar Türkiye'deki bankalara açacakları kredileri yüzde 100 riskli olarak sınıflandıracaklardır. Türk bankalarına açılacak 100 birim kredi için 20 birim sermaye ayrılırken 80 birim daha ayrılmaya başlanacaktır. Bu durumun kredi faizlerine ilave maliyeti olarak olacaktır. Merkezi Türkiye'de bulunan bankalar, bugüne kadar tüm teşebbüslere yüzde yüz oranında risk ağırlığı uygulamaktaydılar. Basel II yürürlüğe girdikten sonra, derecelendirmesi A- ve daha yukarı olan teşebbüslere açacakları krediler için daha az sermaye ayırmaları sözkonusu olacaktır. Bununla birlikte Türkiye'deki teşebbüslerin notları Türkiye'nin notuna bağlı olacağından ve Türkiye'nin üst derecelendirme kademelerine ulaşması çok uzun yıllar alacağından merkezleri Türkiye'de bulunan bankaların sermaye yeterliliği bakımından bir ferahlama fiilen gerçekleşmeyecektir.

Amaçlanan banka sistemini güçlendirmekten daha çok reel sektördeki firmaları disipline etmek, kredi verilebilecek olanlarla daha pahalı kredi verilebilecek olanları ve hiç kredi verilmeyecek olanları daha iyi ayırdetmektir. Finansal kaynaklara daha ucuz ve kolay ulaşabilecek firmalar bunu sağlayamayanlara göre daha hızlı büyüme olanağı bulacaklar, Dünya ölçüsünde sermayenin temerküzü ve gelir eşitsizliği daha da artacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin, onların bankalarının ve teşebbüslerinin yabancı kaynaklara ulaşması zorlaşacak ve belki de imkânsızlaşacaktır. Gelişmekte olan ülkelere sermaye hareketlerinin kısıtlanması onların derecelendirmede notlarının daha yükseğe çıkması yönünde de olumsuz etkiler yapacaktır. Oysa, bu ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarını çözmeleri için belli ölçüde de olsa kredi piyasalarından yararlanmaları bir zorunluluktur.

İşlemlerin karmaşıklığı ve çapraşıklığı, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren bankalara bırakılan oyun alanı, banka denetimi açısından denetim mercilerini bugüne kadar olduğundan farklı surette, bir ölçüde geri plana it-

mektedir. "Küresel oyuncu" banka, uygulamada öne geçmekte, etkinlik kazanmaktadır. Denetim, adetâ matematiksel formüller, tablolar, testlerden ibaret bir hale gelmiştir. Denetim mercilerinin sistemin zayıf yanlarını bulup çıkarması, uygulamasını izlemesi kolay olmayacaktır. Bu da küresel bankaların denetiminin küresel bir denetim organı veya küresel olarak örgütlenmiş ulusal denetim organları vasıtasıyla yapılması gereksinmesini ortaya koymaktadır. Denetimin küresel boyutta yapılması, denetim kurallarının giderek daha fazla yeknesaklaştırılması ve denetim kurallarında ulusal parlamentolardan çok uluslararası kurum ve örgütlenmelerin etkinleşmesi anlamına gelmektedir.

Yönelimlerin Türk Bankacılığına Etkileri

Yukarıda açıkladığımız hususlar önümüzdeki on - on beş yıl içinde bankacılığımıza önemli etkiler yapacak ve başlayan biçimlendirme belirginleşecektir.

1. Sosyal devletin giderek etkisini yitirdiği bir dünyada piyasa ekonomisinin kurallarından ayrılarak bazı kesimlerin ekonomik ve toplumsal bakımdan desteklemesi sözkonusu olamaz. Son yıllarda Türkiye'deki gelişmeler de bunu doğrulamaktadır. Et kombinaları özelleştirilmiştir. Tarımsal destekleme uygulamaları tamamen kaldırılmış; çiftçiyi, küçük esnafı, zanaatkârı, küçük sanayici destekleyen mekanizmalar birer birer yok edilmiştir. Sosyal tabakaları destekleme politikaları uygulayacak bankaların işlevi de sona ermiştir. Demek ki genel eğilim sürdükçe, önümüzdeki dönemde bu tür bankalar, sistemimizde yer almayacaktır. Bir bankanın öncelikle kâr amacıyla faaliyet göstermesi dışında yapılanması onu eninde sonunda çıkmaza sürükleyeceğinden belirli alanlarda üretimi destekleyerek ve ekonomiyi güçlendirirken belli sosyal grupları da desteklemeyi hedef alan sosyal politikaların, karşılığı ulusal bütçeye konularak, karşılığı gösterilerek gerçekleştirilmesi gereklidir. Bununla birlikte, bankaların örgütlenmeleri, projeleri, politikaları ile bu yönde önemli işlevleri başarabileceklerini örnekleri çoktur. Mevcut anlayış, bankaların bu yönleri törpülenerek onları tek tip ticaret bankalarına dönüştürmektedir.

2. Son on beş yılda Dünya bankacılığında çok büyük bir temerküz hareketi yaşanmıştır. Sayılı banka birleşme ve satın almalarla Dünyanın neredeyse her bölgesinde faaliyette bulunmayı hedefleyen stratejiler izlemektedir. Kâr marjları çok düştüğünden maliyetler kısılmaya çalışılmaktadır. Bunun sonucu pek çok ülkede yabancı bankaların yerel mali piyasadaki payı

hızla büyümektedir. Küreselleşme, yabancıların payının yüzde üç leri geçmeyen Cumhuriyet Türkiye'si bankacılığında bu payın mutlaka artması yönünde etki edecektir. Banka sistemimizde yoğunlaşma artarken büyüklük bakımından ilk sıralarda çok büyük bir olasılıkla yabancı bankalar da bulunacaktır. Bunun hızı ve oranı, ekonomik ve toplumsal gelişmelere bağlı bulunmaktadır.

3. Basel II'nin yürürlüğe girmesinden itibaren yabancı bankaların Türkiye'ye açacakları kredilerde itibaren özkaynak maliyeti olarak yüzde sekiz sermaye karşılığı aranacak ve bu sermayenin maliyeti kredi maliyetine eklenecektir. Çeşitli faiz oranları üzerinden Türkiye Hazinesine ve Merkez Bankasına, bankalarına açılacak kredilerin maliyeti artacaktır. OECD tarafından yaptırılan bir çalışmada Türkiye yeni uygulamadan en fazla etkileyecek üç ülke arasında gösterilmektedir.⁶

Yeni Basel Sermaye Uzlaşısının en çok etkileyeceği ülkelerden biri Türkiye'dir. Yeterli sermaye birikimini sağlayamamış, finans piyasaları yeterli bir derinliğe ulaşamamış olan ülkemiz, uzun yıllardır kamu finansmanında banka sistemine büyük bir yük yüklenmiş bulunması, kambiyo rejimindeki serbestleştirme ile finans sisteminin şoklara açık hale gelmesine rağmen piyasalarda açık piyasa yapısına uygun düzenlemelerin gerçekleştirilememiştir; son yıllarda yaşanan krizlerin etkisi ile çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Uluslararası kuruluşlar şüphesiz birçok ülke gibi bizim de bu standardı uygulamamızı isteyeceklerdir. Bu mevcut sorunlarımızı daha da artıracaktır. Yerli bankaların Basel II'yi uygulamaya başlaması nedeniyle derecelendirmenin getireceği değişim, doğrudan yerel firmalarımızı da saracaktır.

4. Türk teşebbüsleri yabancı ve bilhassa uluslararası alanda faaliyet gösteren teşebbüslerle rekabette dezavantajlı olacaktır. Yabancı bankaların Türk teşebbüslerine doğrudan açacağı kredilerin maliyeti de yükselecektir. Kredi notu teşebbüslere açılan kredilerde maliyet, bulundurulması gereken özkaynak kadar düşük olacaktır. Derecelendirme notu düşük olan teşebbüslerin bankalardan aldıkları krediler veya ihraç ettikleri tahvil ve benzeri menkul değerler bakımından maliyetleri yükselecektir. Geliştirilmiş yöntemi izleyen büyük bankalar düşük sermaye ile faaliyet gösterirken diğerleri yüksek özkaynak bulundurmak zorunda kalacaklar ve aralarında sermayenin maliyeti yönünden bir haksız rekabet doğacaktır. Bunun da ötesinde,

---

⁶ Beatrice Weder ve Michael Widow, Will Basel II Affect International Capital Flows To Emerging Markets? OECD Development Centre, Technical Papers NO. 199 Ekim 2002 <http://www.oecd.org/dev/Techics>

bankalar kendilerinden kredi alan teşebbüsler için bunların derecelendirme kuruluşlarından aldıkları nota göre özkaynak bulunduracaklarından, bu kuruluşlara uygulayacakları faiz oranını derecelendirme kuruluşunun notuna göre belirleyeceklerdir. Yüksek not alan teşebbüslerin rekabet olanaklarının artacak, diğerleri zarar görecektir ve ülke ölçüsünde sermaye daha fazla yoğunlaşacaktır. Teşebbüsler merkezlerini derecelendirme notu yüksek ve vergilendirme oranı düşük ülkelerde oluşturmayı tercih edeceklerdir. Başka bir anlatımla oralarda istihdam ve vergi gelirleri artarken Türkiye'de görece olarak azalacaktır.

5. Basel II'nin oluşturacağı yapılanma ülkemiz bankacılığındaki yoğunlaşmayı daha da artıracaktır. Az sayıda ve uluslararası bankalarla rekabet edecek bankaların bulunduğu bir piyasa ortaya çıkacaktır. Gelişmeler reel sektörü de etkileyecek yoğunlaşma burada da kendisini gösterecektir. İşsizlik sorununun daha da belirginleşmesine rağmen, her zamankinden fazla ihtiyaç duyulacak olan sosyal devletin küçültülmesi sürecektir.

Gelişmeler, bankacılığımızda özel bankaların, onların içinde de ilk sırada yer alanların paylarını artıracaktır. İlk dört-beş büyük bankanın özel bankalar içindeki payı % 80-85'ler düzeyine yükselecektir. Bu bankalar uluslararası alanda faaliyet göstermek durumunda olacaklardır. Geri kalan pay az sayıda bankaya ait olacaktır. Kamu bankaları büyük bir olasılıkla bir mevduat kabul eden, diğeri etmeyen iki bankadan ibaret kalacak diğerleri özelleştirilecek veya öteki kamu bankaları ile birleştirilecektir. Kamu bankalarının toplam banka sistemi içindeki payı bundan çok daha düşük olacaktır.

7. Bankalarımız, muhtemelen ana ortaklığı oldukları birer finans holdingi haline gelecekler ve finansal hizmetler ayrı şirketler halinde, fakat tek bir çatı altında görülecektir. Sanayi-hizmetler sermayesi ile finans sermayesi yekdiğerinden ayrılmış olacaktır. Reel sektör ile finans sektörü arasındaki sermayedarlık ilişkileri en aza inecektir. Banka holdinglerinin kârı para ticaretinin çeşitli alt bölümlerinden gelecek ve faaliyetini sağlıklı sürdürecektir bankalarımız mutlaka kâr edeceklerdir.

8. Bankaların kaynak aktarma maliyetleri, mevduat ve kredi faizleri bugüne göre düşecektir. Banka kaynakları verimli şirketler tarafından kullanılacak, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin bu kaynaklara erişimi güçleşecektir.

Sonsöz

ABD de kurulan bir vakıf, 1995 Eylülünde, Dünya'dan ekonomi, bilim ve politikada önde gelen 500 kişiyi San Francisco'daki Fairmont Hotel'de "yeni bir uygarlığa giderken" 21. yüzyılın yolunu gösterecek bir "beyin fırtınası" toplantısına davet etmişti. Toplantıda, G. Bush, G. Shultz, M. Thatcher, CNN'in sahibi Ted Turner, Hewlett Packard'ın kurucularından milyoner D. Packard, bilgisayar ve finans dünyasının "küresel oyuncu"ları, ünlü ekonomistler, Stanford-Harvard ve Oxford üniversitelerinin ekonomi profesörleri, Singapur ve Peking'den iş adamları gibi etkin kişiler vardı. Toplantının sonunda varılan ortak nokta, önümüzdeki yüzyılda Dünya ekonomisinin işleyebilmesi için Dünya nüfusunun yüzde 20'sinin çalışıyor olmasının yeteceği idi. Çalışmak isteyenlerin sadece beşte biri bütün malları ve yüksek nitelikli hizmetleri üretmek için yetecek ve hangi ülkeden olursa olsun bu yüzde yirmi hayata, kazanca ve tüketime aktif olarak katılacaktı. Kalan yüzde seksenlik nüfus, sorunlarla boğuşarak yaşayacaktı.⁷

Almanya'da 1997'de Nestle yetkililerinden Helmut Maucher tarafından bir röportajda kullanılan "refah çöpü", yılın kötü sözü seçilmişti. "Yoğun şekilde sosyal standartların azaltılması sizin için olumlu bir sinyal mi?" sorusuna Maucher, "Biz, hayli tahrik edici şekilde, toplumumuzun belirli bir oranına 'refah çöpü' dedik. Çalışma güdüsü olmayan, hasta veya yorgun olan insanlar sistemi istismar ediyorlar. Beni daha iyi anlayasınız diye söylüyorum: Biz yeterli parası olanlar, gerçekten yaşlı, hasta veya işsiz olanları desteklemeliyiz. Fakat çok fazla kötüye kullanım ve ifrat var." demiş ve gazetecinin, "Altı milyon işsiz, hepsi de asalak mı?" şeklinde sürdürdüğü soruya, Maucher, "gerçekten çalışma kudreti olmayan halkın bir kısmını yemlemeliyiz...." cevabını vermişti.

İnsanlık, bir mahallesinde işi gücü, varlığı bulunan zenginlerin; öteki mahallesinde ise işsiz güçsüz, zengin mahalleden artakalanlarla yemlendiği büyük çoğunluğunun yaşadığı küresel bir köyde mi devam edecek? - ki bu durumda yüzde yirmilik iş sahiplerinin hangi toplumlara ne şekilde dağılacığı ve bunun Dünya barışına nasıl bir etki yapacağı da üzerinde durulması gereken bir konu haline geliyor- Yoksa insan onuruna yakışır işi ve mesleği bulunan, çalışan, üreten, dayanışma içerisinde özgür ve eşit, refah düzeyleri arasında uçurumlar bulunmayan bireylerin bir çok mahallesinde

⁷ Hans-Peter Martin-Harald Schumann; Küresel Tuzak (Globalisierungsfalle), Kasım 1998 Rororo s. 9-13. Jeremy Refkin'in Das Ende der Arbeit kitabından naklen.

⁸ (Stern 14.11.1996 sayı: 47 sayfa 172 ' zikreden: 23.5.1998 Götz Kluge, Standort-ABC)

yaşadığı bir küresel köyde mi gelişecek? Dünya tarihi, acılarla dolu olmasına rağmen, insanoğlunun dengesizlikleri bir şekilde yenerek insanlık tarihinin uygarlık tarihi olmasını sağladığını gösteriyor. Banka sistemleri de bu kalın çizginin içerisinde bir ayrıntıdan başka birşey değil. Banka sistemimiz bu gidişten farklı oluşabilir mi?